

A gyógyszerész és a gyógyszerészettel kapcsolatba hozható fogalmak magyar családnevekben

Dobson Szabolcs

Előzmények

A közelmúltban elérhetővé váltak magyarországi internetes anyakönyvi adatbázisok, amelyek története arra vezethető vissza, hogy a amerikai mormon egyház (The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints - Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza) 1960-tól a magyar állam előzetes megkeresése nyomán mikrofilmre vitte a magyarországi egyházi anyakönyveket (1895-ig csak felekezeti anyakönyvezés zajlott, onnantól volt kötelező állami anyakönyvezés).

A mikrofilmek egy példánya a mormon egyházé lett, míg egy példány maradt az Országos Levéltár tulajdonában. Ezekből a mikrofilmekből a mormonok újabban indexált (kereshető) on-line anyakönyvi adatbázisokat hoztak létre a világ számos országára, így Magyarországra kiterjedően (1).

Ezek a magyar adatokat feldolgozó kereshető adatbázisok magukban foglalják egyebek között a római katolikus anyakönyveket (1636-1895) és a református anyakönyveket (1624-1895) is.

Az anyag még nem teljes, és a nevek írásmódjában számos hiba/elütés van (már eleve az eredeti anyakönyvi bejegyzések is sokszor nagyon nehezen olvashatók és egy-egy családnév többféle módon jelenik meg bennük), de arra már most is kiválóan alkalmasak, hogy országos szinten lehessen neveket keresni-kutatni bennük (nem csak egy-egy helységre vonatkozóan, mint eddig).

Mivel Magyarországon a legtöbb helységben az anyakönyvek az 1700-as évek elejétől indulnak, így a családnevek szisztematikus (nem említésszerű) kutatása is legtöbbször innentől lehetséges.

A fenti on-line anyakönyvi adatbázis tette lehetővé a gyógyszerészettel kapcsolatba hozható családnevek előfordulásának kutatását, amelynek eredményeit az alábbiakban ismertetem.

A gyógyszerész latin eredetű hivatásneve, mint magyarországi családnév

Mindenek előtt tudnunk kell, hogy ha a XVIII. századi vagy még régebbi korok Magyarországon járnánk és a gyógyszerért vagy a gyógyszerészt keressünk, senki sem értené, mit akarunk. Ezek a szavak ugyanis csak később, a nyelvújítás során születtek és azt követően terjedtek el.

Azonban, ha pár helyen az 1700-as évekből vasárnapi misére betérve a templomban **Patikás, Patikárius, Batikarius, Apothecarius, Apothécario** vagy **Apathecario** urat vagy asszonyt keressünk, akadt volna jelentkező.

Ezek első említései a „mormon” (katolikus anyakönyvi) adatbázisban:

Bejegyzett név	Esemény	Helység
Josephus Patikas	keresztelő, 1762 március 16.	Dorozsma
Magdolna Anna Patikarius	keresztelő, 1848 július 20.	Ferencváros/Pest
Franciscus Batikarius	keresztelő, 1860 november 27.	Ferencváros/Pest
Ignatius Apothecarius	keresztelő, 1798 április 11.	Buda (?)/Pest (?)
Claram Josepham Apothecario	keresztelő, 1740 augusztus 13.	Tokaj
Theresia Apathecario	Anna leánya keresztelője alkalmával bejegyezve 1747 január 04.	Komárom

A gyógyszerészettel részlegesen kapcsolatba hozható magyar családnevek

Manapság sincs éles határ azok között, akik tágabb értelemben gyógyszerként is használatos termékeket árulnak, és ez méginkább így volt az elmúlt századokban.

Hiszen gyógynövények, gyógyszeralapanyagok (olajok, zsírok) most is kaphatók akár a piacon, a boltban vagy a zöldségesnél, alapvetően azért, mert fűszerként, illetve étkezési célokra használatosak, a különféle gyógynövényeket tartalmazó készítmények pedig a drogériákban és szupermarketekben is megtalálhatók. Mármost, sokszáz évvel ezelőtt is voltak Magyarországon olyanok, akik a megélhetésüket ilyesmire alapozták. Ennek emléke maradt meg az olyan foglalkozási eredetű családnevekben, mint amilyen a **Fűszeres**, a **Borsos**, az **Ires**, a **Kencés**, a **Kenetes**, az **Ostyás**, az **Olajos**, a **Pirulás**, vagy a **Balzsam/Balsam** (ami a kellemes illatra utaló jellege miatt személynévként is használatos volt a középkorban).

Ezek első említései a „mormon” (katolikus anyakönyvi) adatbázisban:

Bejegyzett név	Esemény	Helység
Reuman Fuszeres	János Henrik fia keresztelője alkalmával bejegyezve 1849 június 03.	Tata
Franciscum Borsos	Keresztelő, 1686 február 03.	Alsóváros, Szeged
Joannem Ires	keresztelő, 1723 február 05.	Gyöngyös
Theresia Kencés	keresztelő, 1749 október 08.	Vácszentmihály
Ana Kenetes	keresztelő, 1723 január 19.	Vál
Rosalia Pirulas	Mátyás (Matthias) fia keresztelője alkalmával bejegyezve 1875 június 08.	Németmilitics
Anna Ostyas	Anna leánya keresztelője alkalmával bejegyezve 1775 szeptember 13	Szentandrás (Békés)
Stephanus Füves	keresztelő, 1781 január 23.	Pincehely
Joanes Olajos	keresztelő, 1695 szeptember 14.	Tata
Julianna Balsam	keresztelő, 1828 február 12.	Buda (?)/Pest (?)
Rosina Balzsam	Keresztelő, 1880 december 26.	Óbuda

A „Ires” avagy Íres külön említést érdemel. Az “ir” a régi magyar nyelvben gyógykenőcsféleséget jelentett (lásd pl. gyógyír, vagy feledés írja, stb.).

A Borsos és a Fűszeres forgalmazhatott és nyilván forgalmazott is mások mellett gyógynövényként is használt növényeket.

Feltűnő, hogy az Íres, a Kencés, a Kenetes és a Balsam/Balzsam mind a bőrön alkalmazott anyagokkal kapcsolatos.

Ismerve azt, hogy számos népnél a különféle kenetek, olajok, faggyú- és zsírféleségek évezredek óta használatosak voltak vallási, tisztálkodási, kozmetikai, bőrvédő és gyógyító célzattal, ez nem is annyira meglepő.

Ebből a szempontból nézve némiképp mélyebben válik érthetővé a “mintha hájjal kenegetnék” mondásunk is. Akit pedig minden hájjal megkentek, azzal jó volt vigyázni. Voltaképpen a kenés az egyetlen kezelési mód, amely a magyar mondások között előfordul, ami arra utal, hogy a nép körében nagyon elterjedt lehetett.

Forrás

1. http://genealogia.blog.hu/2011/01/23/anyakonyvek_online_anyakonyvi_adatbazisok?utm_source=blog_hu_megosztas&utm_medium=facebook&utm_campaign=blhshare (2013. November 09.)